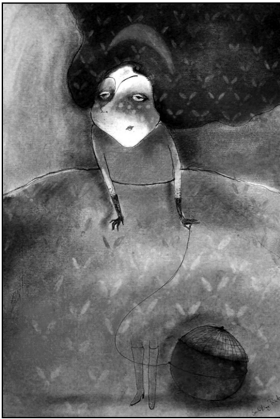

TÓKÉS GYÖNGYVÉR

DIGITÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK A ROMÁNIAI FIATALOK KÖRÉBEN

A digitális egyenlőtlenség fogalma az ezredfordulón került be a szociológiai terminológiába (DiMaggio–Hargittai 2001). Ez a fogalom lehetőséget nyújt az internet társadalmi beágyazódásának magyarázatára, a szociológia hagyományos kérdésfelvetésének és a legújabb társadalmi jelenségek kutatásának összekapcsolására.

Az internet elterjedésének társadalmi hatásait tárgyaló elméleti megközelítések kezdetben digitális szakadékról beszéltek, ami arra a társadalmi távolságra utal, amely az internethez hozzáférők és az ezt az újítást nélkülözők között létezik. Az empirikus kutatások számának gyors növekedésével és a jelenséggel kapcsolatos tudományos ismeretek bővülésével árnyaltabb tárgyalás és pontosabb fogalomhasználat vált szükségessé. A digitális szakadék azt jelenti, hogy az internethez való hozzáférés alapján a társadalom kétfelé oszlik, azokra, akik hozzáférnek az internethez, és azokra, akik nem. Az internet nagymértékű elterjedésével azonban ez a fogalom meghaladottá válik. Ma már digitális egyenlőtlenségekről beszélünk, ezen belül is elsődleges és másodlagos digitális egyenlőtlenségekről. Az elsődleges digitális egyenlőtlenség a használók és nem használók közötti eltéréseket, a másodlagos digitális egyenlőtlenség pedig a használók közötti minőségi különbségeket ragadja meg.

A továbbiakban tekintsük át a digitális egyenlőtlenségek kérdésének elméleti fejlődését.

...a fiúk inkább
játszanak és letöltenek,
míg a lányok inkább
kommunikálnak.

■ Az internet megjelenése rögtön felkeltette a szociológusok érdeklődését, és vizsgálni kezdték ennek elterjedését, adaptációját a társadalom különböző rétegeiben. A társadalomtudósok a technikai fejlődést társadalmilag kondicionálnak tekintik, és úgy vélik, hogy a társadalomban csak az olyan technológiai innováció terjed el, amelyre a társadalom részéről igény van (Kocsis–Janky 2006. 180.). Ebben a megközelítésben a hangsúly az internet diffúziójára terelődik.

Az internetvizsgálatok korai szakaszában a rogersi diffúziós elmélet (Rogers 1995) kiváló keretet nyújtott az elemzéshez. Rogers az újítások elterjedését kommunikációs folyamatnak tekinti, amelyben az üzenet az új ötlet, az új tudás. Az új információ meghatározott kommunikációs csatornákon keresztül, bizonyos időn belül terjed el a társadalomban, és a terjedést az adott társadalom struktúrája és folyamatai is befolyásolják. Rogers a diffúziós folyamat négy dimenzióját határozza meg: az innovációt, a kommunikációs csatornát, az időt és a társadalmi rendszer sajátosságait.

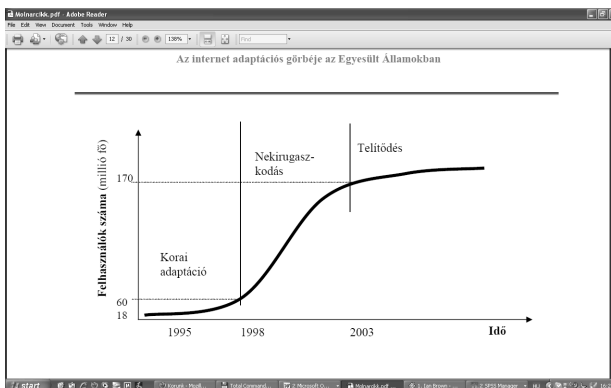
Az innováció elterjedésének ütemét az egyes dimenziókon belül több tényező befolyásolja.

Az innováció gyorsabban terjed: ha alkalmazása helyzetelőnyhöz juttatja az adaptálókat, ha az adaptációhoz nincs szükség terjedelmes és összetett új tudásra, ha az újítás könnyen kipróbálható, és eredményei azonnal vagy rövid időn belül nyilvánvalók. Az adaptálók személyes tulajdonságaitól is függ, hogy az innovációt hogyan értékeli.

Rogers úgy véli, hogy az innovációk diffúziója egyéni döntéshozások folyamatának eredménye, hiszen az egyének először csak hallanak az innovációról, ez alapján kialakítják hozzáállásukat, és végül eldöntik, hogy elfogadják vagy elutasítják-e az újítást. Ebben a folyamatban a tömegkommunikációs és interperszonális kommunikációs csatornák jelentős szerepet kapnak. A tömegkommunikációs csatornák jelentősége az innováció terjedésének kezdeti szakaszában óriási, hiszen a lehetséges alkalmazók innen értesülnek az újítás létezéséről. Az interperszonális csatornák a későbbi szakaszban válnak fontossá, az egyének ugyanis a referenciacsoportjuk tagjainak véleménye alapján döntenek az adaptálás mellett vagy ellen.

A rogersi diffúziós elmélet az innováció időbeli terjedésével is foglalkozik. Rogers szerint az innováció elterjedése legtöbbször egy S-görbét követ, ami azt jelenti, hogy kezdetben az újításoknak kevés felhasználója van, egy idő után megnő az alkalmazók száma, majd újra csökkenni kezd.

1. ábra. Az internet adaptációs görbéje

Forrás: Molnár 2002.

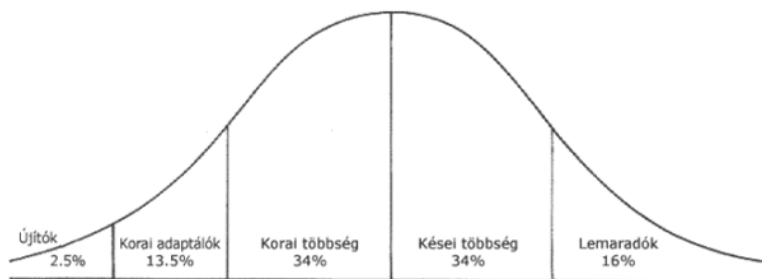
Az elterjedés idejét és a felhasználók számának növekedését ábrázoló kétdimenziós koordináta-rendszerben felrajzolhatjuk az internet elterjedésének görbéjét.

Az internet adaptációs görbéjén Molnár a következő szakaszokat különíti el: a korai adaptáció, a nekirugaszkodás és a telítődés szakaszát. A korai adaptáció szakaszában kevés felhasználó van, a nekirugaszkodás időszakában jelentősen megnő az új felhasználók száma, majd a telítődés szakaszában szintén visszaesik az új felhasználók száma.

A negyedik rogersi dimenzió a társadalmi rendszer, amelynek sajátosságai befolyásolják az innováció elterjedésének ütemét. Ha a rendszer hatalmi döntéssel érvényesíti az újítás bevezetését, akkor ez gyors adaptációt eredményez, azonban egyéni döntési szabadság esetén az innováció elterjedése lassabb ütemet követ.

A társadalom tagjai csoportosíthatók aszerint, hogy milyen hamar adaptálják az újítást. Az adaptáció gyorsasága szerint Rogers (1995. 22.) meghatározza az adaptálók ideáltípusait, valamint százalékarányukat a társadalomban. Rogers megkülönbözteti az újítókat, a korai adaptálókat, a korai többséget, a késői többséget és a lemaradókat.

2. ábra: Az innovációt adaptálók ideáltípusai és arányuk a társadalomban

Forrás: www.diffuzio.hu vagy Rogers (1995. 247.)

Rogers feltárja a korai és késői adaptálók közötti eltéréseket is. A két csoport eltér (1) a gazdasági-társadalmi státusz, (2) a személyes jellemzők, valamint (3) a kommunikációs viselkedés terén. A korai adaptálók az említett három ismerv szerint előnyös helyzetben vannak, vagyis általában iskolázottabbak, magasabb társadalmi státusszal és jövedelemmel rendelkeznek, társadalmilag mobilisabbak, nyitottabbak az újra, racionálisabban gondolkodnak, pozitívabban viszonyulnak az újhoz és az újításokhoz, több interperszonális kapcsolattal rendelkeznek, több tömegkommunikációs eszközhöz férnek hozzá. Ennek alapján elmondható, hogy az új infokommunikációs technológia megjelenése és elterjedése nem mindenki számára előnyös (Diffúzió 2009).

A diffúzióelmélet valójában az újítást alkalmazók és az újítást valamilyen okból elutasítók között tesz különbséget. A diffúzióelméletből egyenesen következik a digitális szakadék dichotóm fogalma, amely az internethez hozzáférőkre és nem hozzáférőkre osztja a társadalmat (Dimaggio-Hargittai 2001).

A digitális szakadék hozzáférési megosztottságot jelöl, és az internet adaptációjának korai szakaszára jellemző. Ebben a szakaszban a hozzáférők és nem hozzáférők között éles különbségek figyelhetők meg a legfontosabb szociológiai változók mentén, mint pl. a nem, a jövedelem, az életkor, az iskolázottság, a településtípusok, az etnikai hovatartozás (Molnár 2002, Nagy 2007, Galács-Ságvári 2008).

■ A diffúziós modelleket (Rogers 1995, Norris 2001) számos kritika érte. Egyrészt értékítéletet tartalmaznak, és a társadalmat jókra és rosszakra osztják: a jók az internethez hozzáférők, a rosszak az internetet nélkülözők. Másrészt az Egyesült Államokban, ahol az internet elterjedésének üteme gyors volt, hamar felfigyeltek arra, hogy nemcsak a hozzáférők és nem hozzáférők különböznek egymástól, hanem a használók között is jókora különbségek tapasztalhatók (DiMaggio és Hargittai 2001), hiszen az internethez való fizikai hozzáférés még nem jelent valódi használatot.

A digitális egyenlőtlenség fogalmát DiMaggio–Hargittai (2001) alapozzák meg a szakirodalomban. DiMaggio és Hargittai (2001) azzal érvelnek, hogy az internet-hozzáférés elterjedése következtében a hangsúly a használati sajátosságokra terelődik. Nem az a fontos, hogy ki fér hozzá az internethez, hanem az, hogy aki hozzáfér, mire képes a virtuális világban.

DiMaggio és Hargittai (2001) a digitális egyenlőtlenségek öt dimenzióját különbözteti meg: (1) a technikai eszközökkel való ellátottságot (a számítógép technikai minősége, a rendelkezésre álló programok és az internetkapcsolat minősége), (2) a használat autonómiáját (a hozzáférés helye, a használat szabadsága, felügyelet), (3) a használat céljait, (4) a társadalmi támogatást a használatban (a családtól vagy a baráti körtől kapott segítség és ösztönzés), (5) a képességeket és készségeket (a hatékony használatot elősegítő tudás). E dimenziók mentén az internethasználók tagolódnak, egyesek előnyösebb, mások hátrányosabb helyzetbe kerülnek.

A digitális egyenlőtlenség fogalmát Hargittai (2002) tovább árnyalja, és bevezeti a másodlagos digitális egyenlőtlenség fogalmát is, mely lehetővé teszi, hogy különbséget tegyünk az elsődleges és másodlagos digitális megosztottság között.

Az elsődleges digitális megosztottság (használati megosztottság) a nekirugaszkodás időszakára jellemző. Ebben a szakaszban az internethasználók számának dinamikus növekedése tapasztalható. A hozzáférési esélyek már nem fontosak, a hangsúly a használók és nem használók különbségeire tevődik. A nem használók csoportja integrálja a nem hozzáférőket is. Ebben az időszakban csökken a nemek, az etnikai hovatartozás, a településtípusok szerinti különbség, azonban megmaradnak az eltérések a társadalmi helyzet és a korcsoportok között (Molnár 2002).

Hargittai (2002) hangsúlyozza, hogy sok vizsgálat az internetet használók és nem használók közötti különbségeket követi, és eredményeikben főleg a két csoport közötti szociodemográfiai eltéréseket emeli ki. Szerinte ennél fontosabb a másodlagos digitális egyenlőtlenségek követése, amelynek alapját a használat minőségi különbségei képezik. Szerinte a használók és nem használók leírását meghaladva vizsgálendő az is, hogy a használók milyen szintű online készségekkel és kompetenciákkal (digitális műveltséggel) rendelkeznek.

A másodlagos digitális egyenlőtlenségeket Van Deursen és Van Dijk (2009. 393–402.) négy dimenzió segítségével operacionalizálja: az operacionális, a formális, az információs és a stratégiai digitális kompetenciákkal.

A másodlagos digitális megosztottság a telítődés szakaszában jelent izgalmas kérdést, és olyan változók mentén vizsgálható, mint pl. a hasznos internethasználat, online problémamegoldó készség, online társadalmi tőkekiterjesztés stb. (Molnár 2002).

Tanulmányunkban, empirikus adatok alapján, a romániai fiatalok digitális megosztottságát vizsgáljuk. Ugyanakkor követjük a digitális és a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek közötti összefüggéseket is. A kutatásban egy olyan célcsoport digitális megosztottságát követjük, amelyről a köznapis tudás segítségével azt tartja, hogy az internet legaktívabb és legkreatívabb használói (Van Dijk 2009). Empirikus vizs-

gálatunk révén ennek a mítosznak a valóság alapját keressük, miközben tudjuk, hogy a fiatalok érdeklődése kiterjedt, nyitottak az újra és újításokra, könnyen és gyorsan tanulnak, és idejük is van az újítások kipróbálására.

Módszertan

A kutatásról

■ 2007 decemberében a Maros megyei 15–18 éves diákok körében empirikus felmérést végeztünk. Vizsgálatunkban az internet elterjedésének mértékét (hozzáférési egyenlőtlenségek) és a használat sajátosságait (elsődleges és másodlagos digitális egyenlőtlenségek) követtük a célcsoportban. Célunk, hogy leírjuk a középiskolás diákok digitális egyenlőtlenségi viszonyait.

Populáció és minta

■ Feltáró vizsgálatunkat szakértői mintán folytattuk. A Maros megyei középiskolák¹ köréből kiválasztottunk négy iskolát, majd a kiválasztott iskolákban évfolyamonként egy vagy (ha több párhuzamos osztály létezett) két osztályban az összes jelen lévő diákot megkérdeztük. Az iskolákat úgy jelöltük ki, hogy a kérdezettek minél heterogénebb körét biztosítsák.

A kiválasztott középiskolák a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceum és a vele egy épületben működő Református Kollégium, a marosvásárhelyi Papiu Ilarian Nemzeti Kollégium, az Erdőszentgyörgyi Iskolaközpont és a Nyárádszeredai Elméleti Líceum volt. A Bolyai Farkas Elméleti Líceum magyar tannyelvű, a város egyetlen magyar tannyelvű elméleti középiskolája. A román tannyelvű városi középiskolák közül a Papiu Ilarian Nemzeti Kollégiumot választottuk ki.² Azért választottuk e két iskolát méréseink helyszínéül, hogy lehetőségünk legyen a román és a magyar nemzetiségű, hasonló oktatási színvonalú iskolában tanuló diákok digitális szokásait összehasonlítani. A Református Kollégium azért került a mintába, mert egyházi középiskola. A vidéki iskolákat szintén az összehasonlítás céljából vontuk be a mintába, mert az internet elterjedése tekintetében a romániai vidéki és városi lakosság bizonyítottan különbözik egymástól.

A négy iskolából 1042 diákot kérdeztünk meg, az alábbiak szerint:

Az iskola neve	N	Fiú	Lány
Bolyai Farkas Elméleti Líceum	190	30,5	69,5
Református Kollégium	178	39,9	60,1
Papiu Ilarian Nemzeti Kollégium	454	33,3	66,7
Erdőszentgyörgyi Iskolaközpont	137	30,9	69,1
Nyárádszeredai Elméleti Líceum	52	42,3	57,7

A kérdőív

■ A felmérés eszközeként 37 kérdésből álló kérdőívet használtunk, amelyben rákérdeztünk a diákok számítógéppel való ellátottságára, internet-hozzáféréseire, számítógép- és internethasználati szokásaikra, internettel kapcsolatos véleményükre, médiahasználati és szabadidő-felhasználási szokásaikra. Tanulmányunkban nem elemezzük a diákok internettel kapcsolatos véleményét, más tömegkommunikációs formák használatát, szabadidős szokásaikat.

A kérdőíveket eljuttattuk az iskolákba, és egy tanítási óra keretében a diákok kitöltötték azokat. A kérdőívek kitöltése önkéntes és névtelen volt.

Társadalmi egyenlőtlenségek a romániai fiatalok körében

■ A diákok társadalmi-kulturális-gazdasági háttérét klasszikus változókkal mértük, és pedíg: az apa iskolai végzettsége, az apa foglalkozása, a családi lakás típusa, szobaszáma és a háztartásban élők száma. Mivel a gazdasági helyzet mérésére nem állt módunkban túl sok változót alkalmazni, a diákok lakáskörülményeinek feltérképezése alapján akartunk a család gazdasági helyzetére következtetni.

A fenti változók alapján vizsgáltuk a diákok társadalmi rétegzettségét, családjuk helyzetét a társadalmi környezetben. Az apa iskolai végzettségét, foglalkozását, a családi lakás típusát, szobaszámát és a lakók számát főkomponens-elemzésnek vettük alá, és kerestük, hogy a szociokulturális helyzet mérésére használt változók hogyan tömöríthetők. Ha a főkomponens-elemzésbe bevontuk a családi lakás típusát, szobaszámát és a lakók számát, a főkomponens nagyon keveset magyarázott a szociokulturális háttérből, azaz nem őrizte meg a teljes változótér információinak a felét sem. E három változó inkább településfüggő, ugyanis a városi válaszolók többsége 2–3 szobás tömbházlakásban lakik, 3–4 fős családban, míg a vidéki válaszolók inkább családi házban élnek, néha több nemzedék együtt. Ezért e három változót kihagytuk az elemzésből, és a gazdasági-társadalmi háttérrel az apák iskolai végzettsége és foglalkozása alapján mértük.

A szociológiai vizsgálatok egyértelműen kimutatják, hogy a gyerekek iskolai pályája és teljesítménye összefügg a szülők iskolai végzettségével, pontosabban az apa iskolai végzettségével. Az anya iskolai végzettsége kismértékben befolyásolja a gyerekek életútját és teljesítményét, ezért a kutatásokban az anya iskolai végzettsége és a gyerek teljesítménye közötti összefüggést csak akkor követik, ha ez a vizsgálat tárgyához kapcsolódik. Hasonlóképpen a családfő foglalkozása hatással van a család jövődelmére, gazdasági erejére, életszínvonalára, mintegy kijelölve lehetőségeit és helyét a társadalmi viszonyokban (Treiman 1998. 111–129.). Ezért a vizsgálatunkban mi is csak az apa legmagasabb iskolai végzettségét és foglalkozását kérdeztük.

A minta tagjainak társadalmi helyzet szerinti megoszlását a 3. ábra szemlélteti. A román tannyelvű Papiu Ilarian Nemzeti Kollégiumba járó diákok rendelkeznek legnagyobb arányban felsőfokú végzettségű szülőkkel (62,7 százalék), őket követik a Bolyai Farkas Elméleti Líceum diákjai (42,6 százalék). Érdekes jelenség, hogy a Bolyai Farkas Líceummal egy épületben lévő Református Kollégium diákjainak társadalmi rétegzettsége inkább hasonlít az Erdőszentgyörgyi Iskolaközpontban tanuló diákokéhoz, mint a Bolyai Farkas Elméleti Líceum diákjaiéhoz. Magyarázatul szolgálhat a diákok származásának megfigyelése, ugyanis a diákok nagyjából a környező vidéki településekről érkeztek a Református Kollégiumba.

Középszintű végzettségű szülőkkel legnagyobb arányban a Református Kollégium (53,1 százalék), az Erdőszentgyörgyi Iskolaközpont (44,4 százalék) és a Bolyai Farkas Elméleti Líceum diákjai (42,1 százalék) rendelkeznek. A Papiu Ilarian Nemzeti Kollégiumba járók szüleinek 13,9 százaléka végzett középiskolát. Szakiskolát végzett szülők a vidéki iskolák esetében vannak túlsúlyban.

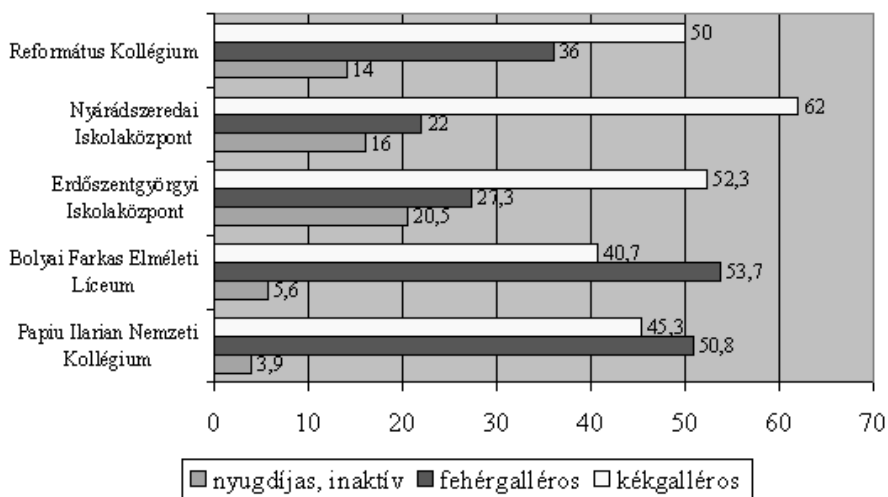
Legtöbb vállalkozó szülővel a Bolyai Farkas Elméleti Líceum diákjai, legtöbb szellemi foglalkozású szülővel pedig a Papiu Ilarian Nemzeti Kollégium diákjai rendelkeznek. A fizikai munkát végző szülők a vidéki iskolák diákjai körében vannak többségben. Az adatok jelzik a város-falu megosztottságot, és a Református Kollégium példája arra utal, hogy a gyerekek társadalmi jellemzőit az iskolánál hangsúlyosabban jelzi földrajzi származásuk.

A diákokat apjuk iskolai végzettsége és foglalkozása szerint a *K-Mean Cluster* csoportosítási eljárás segítségével osztályoztuk. A Papiu Ilarian Nemzeti Kollégiumba

járó diákok fele-fele arányban két csoportba sorolhatók, és pedig a felsőfokú végzettséggel és szellemi munkát végző apákkal rendelkezők, illetve a középszintű végzettséggel fizikai munkát végző apákkal rendelkezők csoportjába. Hasonló megoszlást találtunk a Bolyai Farkas Elméleti Líceumba járó diákok esetében is. A Református Kollégium diákjainál az apákra az jellemző, hogy főleg középszintű végzettséggel rendelkeznek, egyharmaduk szellemi munkás, kétharmaduk fizikai munkából él meg. Ehhez hasonló a helyzet az Erdőszentgyörgyi Iskolaközpont diákjainak apái esetében. Itt az apák majdnem fele szellemi munkát végez főleg középszintű végzettséggel, a másik bő fele pedig szakiskolai végzettségű, fizikai munkás, illetve nyugdíjas, aki háztáji tevékenységekből tartja fenn magát. A Nyárádszeredai Elméleti Líceumba járó diákok szintén két csoportra tagolódnak, egynegyedük középszintű vagy szakiskolai végzettségű szellemi munkát végző apákkal, háromnegyedük szakiskolai végzettségű fizikai munkás apákkal rendelkezik.

A megkérdezettek apáit az iskolai végzettség és foglalkozás alapján három kategóriába soroltuk: (1) fehérgallérosok: felső- és középszintű iskolai végzettséggel rendelkező szellemi munkások, (2) kékgallérosok: középszintű és szakiskolával rendelkező fizikai munkások, illetve a szakiskolával rendelkező rutin szellemi munkások, (3) nyugdíjasok és munkanélküliek: nyugdíjasok, illetve szakiskolával vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező fizikai munkások, munkanélküliek és más okból nem dolgozók. A harmadik kategóriát az indokolja, hogy romániai viszonylatban a munkanélküli személyek és családjaik, valamint a nyugdíjasok a szegénység által fokozottabban veszélyeztetett csoportok.

3. ábra: A diákok szüleinek társadalmi tagolódása iskolánként (százalékban)

Digitális egyenlőtlenségek a romániai fiatalok körében

■ Romániában az internet számottevően 2000 után terjedt el, az internetezők száma szinte évről évre megkétszereződik (WIS), azonban az Európai Unió tagállamaihoz képest az internetezők aránya még mindig a legalacsonyabbak között van (33,4 százalék, míg az EU-átlag: 65,3 százalék).

Az internetezésnek van néhány előfeltétele. Ahhoz, hogy valaki internetezni tudjon, kell hogy legyen számítógépe, számítógép-kezelési ismerete, hozzá kell hogy férjen az internethez, és kell hogy tudjon angolul. Ezután merül fel a technológiához

való hozzáállás, a használati motiváció, a megfelelő tartalmak megléte a világhálón. A továbbiakban áttekintjük, hogy a diákok milyen mértékben férnek hozzá az internethez, mire használják ezt, és végül felhasználói csoportokat különítettünk el az említett változók együttes figyelembevételével.

1. Számítógéppel való ellátottság (hozzáférési megosztottság)

■ A megkérdezettek 95 százaléka rendelkezik asztali számítógéppel, azonban már ezen a téren feltűnik a városi és vidéki iskolák diákjai közötti különbség. Míg a Papiu, a Bolyai és a Református Kollégium diákjai szinte száz százalékban rendelkeznek asztali számítógéppel, a nyárádszeredai diákok háromnegyedének, az erdőszentgyörgyi diákok 87 százalékának van az íróasztalán számítógép. A számítógépet főleg a kékgalléros szülőkkel rendelkezők nélkülözik.

A válaszolók 10 százaléka rendelkezik saját hordozható számítógéppel is, ebben az esetben is egyértelmű a városi diákok előnyös helyzete a vidékiekkel szemben, hiszen amíg a városi iskolák diákjainak több mint 10 százaléka rendelkezik lappal, addig a vidéki iskolák diákjainak csak 2 százaléka. Ha arra gondolunk, hogy az országos adatok alapján a 18 évet meghaladó lakosság körében a számítógéppel rendelkezők aránya 27 százalék (BOP 2006), kétségtelen, hogy a fiatalok ellátottsága jóval meghaladja az országos átlagot.

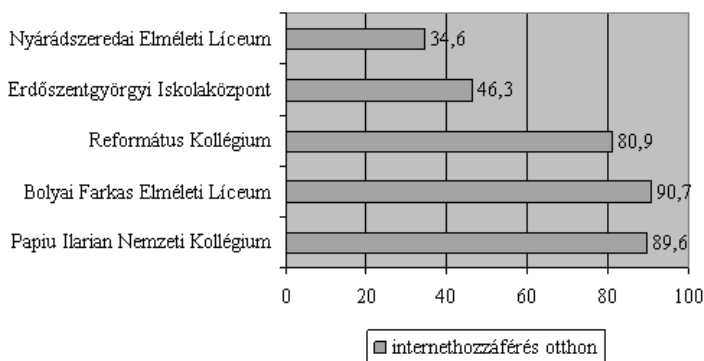
Mind az asztali, mind a hordozható számítógéppel való ellátottság szignifikánsan összefügg a válaszoló lakhelyével és nemével. S habár a korreláció értéke alacsony, mégis nagyobb a valószínűsége, hogy a számítógéppel rendelkezők városiak és fiúk. A társadalmi helyzet és a számítógéppel rendelkezés között nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat.

2. Internet-hozzáférés (hozzáférési megosztottság)

■ A diákok internet-hozzáférést iskolánként a 4. ábra szemlélteti. Minden öt diákból négy rendelkezik otthoni internet-hozzáféréssel. Itt már jelentős különbségeket tapasztalunk a vidéki és városi gyerekek között. A városi iskolák diákjai – legyenek román vagy magyar nemzetiségűek – több mint 80 százalékban rendelkeznek otthon internettel, a vidéki iskolák diákjainak azonban csak egyharmada vagy alig fele. Az országos adatok szerint otthoni internet-hozzáférése a lakosság kevesebb mint egyötödének van (BOP 2006), az összlakosságnak is csak egyharmada fér hozzá valamilyen úton az internethez (WIS). A diákok internethez való hozzáférése messzemenően jobb az országos átlagnál.

A nemzetközi trendekhez hasonlóan az internet otthoni bevezetése főleg a fiatal családtagokkal rendelkező háztartásokra jellemző, ahol sok esetben a gyerekek azok, akik a szülőktől az internet bevezetését kérik. Városon több szolgáltató közül lehet válogatni, a szolgáltatás könnyen hozzáférhető, nem jelent jelentős anyagi megterhelést (átlagban havi 5–6 euró), így a szülők teljesítik gyermekeik kérését. Ez magyarázza a városi diákok magas hozzáférési arányait. Vidéken más (volt) a helyzet. Vidéki környezetben, legalábbis az adatgyűjtés pillanatáig, technológiai korlátok miatt nem volt lehetőség az internet beköttetésére. „A vidéki kommunikációnak és informatikai fejlesztéseknek sajátos helyzetük van. Gazdasági szempontból vidéken kevésbé éri meg befektetni. A vidéki lakosság vásárlóereje is kisebb a városinál. A nagy fejlesztők csak akkor fordítják figyelmüket a vidéki településekre felé, amikor a nagyobb vonzóerőt képező urbánus környezetet már lefedték. Ezért a fejlesztési folyamatok lassúak, és sok esetben közpénzből származó támogatásokra szorúlnak.” (Helyzetjelentés 2008.) Közpénzekből elsősorban a közintézmények internetszolgáltatását oldják meg (önkormányzat, iskola, könyvtár), így helyi internetszolgáltatás hiányában a diákok főleg az iskolában interneteznek.

4. ábra: A diákok otthoni internethozzáférése iskolánként (százalékban)

A 4. ábrán jól látszik, hogy a városi iskolák diákjai, román és magyar nemzetiségűek, nagy arányban hozzáférnek az internethez. A vidék hátrányát jól érzékelteti, hogy az erdőszentgyörgyi és a nyáradszeredai diákokból kevesebben férnek hozzá az internethez.

3. Számítógép- és internethasználati szokások (használati megosztottság)

■ Az offline számítógép-használat megelőzi az internetes alkalmazásokat. A diákok többségének hamarabb volt számítógépe, mint internet-hozzáférése. A diákok a számítógépet zenehallgatásra, fényképek, multimédia-anyagok megtekintésére, dolgozatírásra, játékokra használják. Az internet megjelenésével kibővül a számítógépen véggezhető tevékenységek köre. Az internet funkciói között a legelterjedtebb a kapcsolattartás, ezt követi az információkeresés és tájékozódás, majd a szórakozás, végül az internetes problémamegoldási alkalmazások.

A továbbiakban nézzük meg, hogy a középiskolás diákok mire használják a számítógépet és az internetet, milyen tevékenységeket részesítenek előnyben, és ezek az elfoglaltságok milyen funkciókat töltenek be az életükben.

A válaszolók háromnegyede naponta használja a számítógépet, a fennmaradó egynegyed is hetente többször, de legalább hetente egyszer számítógépezik. Kimutatható, hogy a városi iskolák diákjai gyakrabban ülnek a számítógép előtt, mint vidéki kollégáik. A gyakori számítógép-használat felértékeli ennek szerepét, így a naponta felhasználók nagyon fontosnak tartják a számítógépet az életükben. A számítógép-használat gyakorisága összefügg a gyerek apjának iskolai végzettségi szintjével, vagyis a magasabb iskolai végzettségű apák gyerekei többet számítógépeznek.

Az internet megjelenésével a számítógép-használatban az offline tevékenységek visszaszorulnak, és teret hódítanak az online tevékenységek. A célcsoportunk esetében ez a tendencia még kevésbé érvényesül, mert az otthoni internet-hozzáférés még nem mindenki számára megoldott, azonban az internethez otthon hozzáférők már ebbe az irányba tartanak. Az egyes számítógépes tevékenységek népszerűségét vizsgálva látható, hogy legtöbben zenét hallgatnak (90 százalék), és utána rögtön a legtöbben az interneten böngésznek (83 százalék). A filmnézés is kedvelt számítógépes tevékenység, a diákok 72 százaléka szokott filmet nézni a számítógépen. A válaszolók kétötöde játszik, kétharmada tanul a számítógép segítségével.

A román és magyar városi diákok között az adatok több hasonlóságot mutatnak, mint a magyar városi és vidéki iskolában tanuló diákok között. A szakirodalom alapján az internet használatának minősége függ attól, hogy a felhasználó mennyi ideje

használja az internetet. A régebbi és tapasztaltabb felhasználók egyre célirányosabban interneteznek, míg a tapasztalatlanabb vagy időszakos felhasználók inkább az internet szórakoztatási funkcióit használják. A városi fiatalok tapasztaltabbak, mint vidéki társaik, mivel hosszabb ideje férnek hozzá a világháléhoz, így a felhasználás minőségi különbségei is kimutathatók.

Öt diákból négy leggyakrabban otthon internetezik, tíz százalék az iskolában, tíz százalék pedig barátoknál és ismerősöknél. Ebben az esetben is az eltérés a vidéki és a városi iskolák diákjai között és nem a különböző nemzetiségű diákok között észlelhető, ugyanis a városi iskolában tanuló gyerekek leggyakrabban otthonról kapcsolódnak rá a világhálóra (több mint 80 százalék), a vidéki iskolák diákjai közül azonban ugyanannyian interneteznek otthonról, mint az iskolából.

A szakirodalom egyértelműen jelzi, hogy az otthoni internetezés lényegesen eltér az iskolaitól. Az otthoni környezetben más szokások érvényesülnek, mint az iskolában. Az iskolai internetezés ellenőrzött, főleg a levelek ellenőrzését és írását, esetleg információkeresést foglal magába. Az otthoni internetezés leggyakrabban felügyelet nélküli, ezért a gyerekek hosszabb ideig és bátrabban kalandoznak a világhálón.

Az internethasználat minőségi vonatkozásait (másodlagos digitális egyenlőtlenségek) a felhasználás céljain keresztül elemezzük. A diákok általában információgyűjtésre, tanulásra, levelezésre, szórakozásra, csevegésre, letöltésre használják az internetet. Ritkább az internetes telefonálás, a blogolás és a társkeresés (minden tíz diákból egy). Ezen tevékenységek közül napi rendszerességgel a diákok főleg csevegnek (54,2 százalék), böngésznek (48,9 százalék), leveleznek (41,2 százalék) és filmet, zenét töltenek le (37,5 százalék). Az internetezési szokások nemenként változnak, hiszen a letöltés, a játszás főleg a fiúkra, a levelezés és a csevegés a lányokra jellemző.

A diákok fele naponta átlagban 1–4 órát tölt a számítógép előtt internetezéssel. A számítógép előtt eltöltött idő függ attól, hogy a gyerekek van-e lehetősége az otthoni internetezésre. A vidéki diákok, akiknek van otthon internet-hozzáférésük, hasonlóan viselkednek, mint városi kollégáik, legyenek magyarok vagy románok. Az otthoni hozzáféréssel rendelkezők egyharmada naponta egy-két órát, egyharmada három-négy órát, egyharmada több mint négy órát lóg a világhálón. A társadalmi helyzettel a túlzott használat nincs kimutatható összefüggésben, viszont nagyon gyenge fordított összefüggés figyelhető meg az apák foglalkozása, valamint az internetezéssel töltött idő között.

A rendszeresen internetező diákok idegen nyelvű tartalmakat is olvasnak. Míg a nyáradszeredai diákok egyharmada, az erdőszentgyörgyi diákok majdnem fele olvas idegen nyelvű tartalmakat, addig a papius diákok 84 százaléka, a bolyais diákok 82 százaléka, a Református Kollégium diákjainak 76 százaléka teszi ugyanezt. Ez az eredmény az otthoni internet-hozzáféréssel és az apa társadalmi helyzetével (iskolai végzettség, foglalkozás) hozható kapcsolatba.

Adataink azt bizonyítják, hogy különbségek vannak a nemek között a felhasználói önbizalmat illetően, hiszen a fiúk nagyobb arányban tartják számítógép-kezelői tudásukat nagyon jónak vagy jónak, a lányok pedig átlagosnak. A városi diákok szintén magasabb önbizalommal rendelkeznek, kétharmaduk jónak vagy nagyon jónak tartja számítógép-kezelési ismereteit, míg egyharmaduk átlagosnak. Ez az arány fordított a vidéki iskolák diákjai esetében.

A felhasználási sajátosságok szerint egy európai szintű vizsgálat (*EU Kids Online*) kutatói négy felhasználótípust különböztetnek meg a fiatalok körében: (1) az alapfelhasználót, aki főleg információkat keres a neten, (2) a mérsékelt felhasználót, aki játszik és kommunikál az internet segítségével, (3) a széles körű felhasználót, aki kommunikál, és letölti a számára szükséges anyagokat, (4) az univerzális felhasználót,

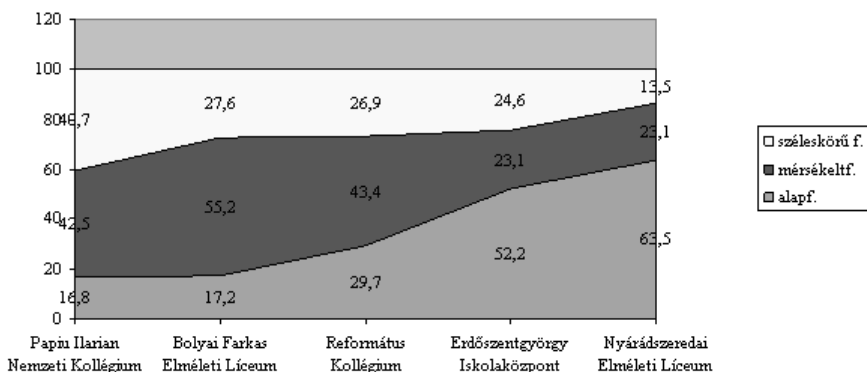
aki interaktív és kreatív a virtuális térben (Hasebrink–Livingstone–Haddon–Ólafsson 2009. 23.).

Mintánkban mi is követtük a fenti tipológia szerinti felhasználói megoszlást.

Az internetezési szokások (otthoni internet-hozzáférés, végzett internetes tevékenységek, számítógép-kezelői önbizalom, nem) alapján a *K-Mean Cluster* csoportosítási eljárás segítségével a diákokat három csoportba soroltuk: (1) alapfelhasználók (26,5 százalék), (2) mérsékelt felhasználók (41,2 százalék), (3) széles körű felhasználók (32,3 százalék). Az így kialakított csoportokat keresztábrák segítségével más változókkal együtt elemeztük. A felhasználói csoportok sajátosságait az alábbiakban bemutatjuk.

A célcsoportunk alapfelhasználói leginkább a vidéki iskolák diákjai, akik átlagos számítógép-kezelői ismeretekkel rendelkeznek, számukra kevésbé fontos a számítógép, nem rendelkeznek otthoni internetkapcsolattal, és nagyobb arányban lányok. A mérsékelt felhasználók rendelkeznek otthoni internet-hozzáféréssel, számítógép-kezelői tudásuk átlagos, nagyobb arányban lányok, az internetes tevékenységek közül leggyakrabban információt gyűjtenek, tanulnak, letöltenek és leveleznek, csevegnek. A széles körű felhasználók rendelkeznek otthoni internet-hozzáféréssel, számítógép-kezelői tudásuk jó, nagyobb arányban fiúk, az internetes tevékenységek közül mindenkit gyakorolják.

5. ábra: *Internetezési szokások iskolánként (százalékban)*

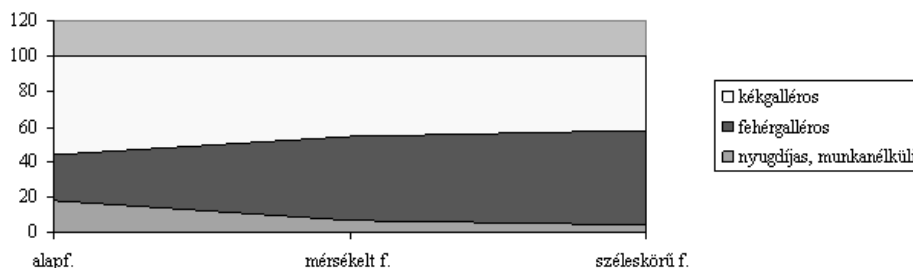

Az 5. ábrán a felhasználótípusok jelenlétét láthatjuk iskolánként. Az ábrán látható, hogy a városi iskolák közül a Papi rendelkezik a legnagyobb számú széles körű felhasználói csoporttal. A magyar tannyelvű iskolák közül a Bolyai diákjainak majdnem egyharmada, a Református Kollégium és az Erdőszentgyörgyi Iskolaközpont diákjainak egynegyede széles körű felhasználó. A vidéki iskolákban az alapfelhasználói csoportok mérete számottevőbb.

A társadalmi és digitális egyenlőtlenségek összefüggései

■ Ha keresztábrák segítségével összevetjük a diákok társadalmi hovatartozását az internethasználati szokásaikkal, a következő eredményeket kapjuk: az alapfelhasználók legnagyobb arányban hátrányosabb társadalmi helyzetű apáktól származnak. A széles körű felhasználók származnak legnagyobb arányban fehérgalléros szülőktől és legkisebb arányban nyugdíjas vagy inaktív apáktól. A mérsékelt felhasználók fele-fele arányban származnak fehérgalléros, illetve kékgalléros és nyugdíjas apáktól.

6. ábra: A felhasználói típusok származás szerinti megoszlása (százalék)

Általános tendenciaként megfigyelhető, hogy minél előnyösebb a gyerek társadalmi származása, annál valószínűbb, hogy a széles körű vagy a mérsékelt internetezőkhöz tartozik, illetve minél hátrányosabb a társadalmi származása, annál nagyobb az esélye, hogy az alapfelhasználók csoportjába kerüljön. Annak ellenére, hogy statisztikai összefüggést nem tudtunk kimutatni az internetezők típusa és a társadalmi háttér mutatója között, mégis úgy ítéljük meg, hogy az internethez való hozzáférés és a használat minősége összefügg a társadalmi helyzettel. Ezt az állítást azal igazoljuk, hogy külön-külön az apa iskolai végzettsége és foglalkozása statisztikailag összefügg azzal, hogy a gyerek az internetezők mely típusához tartozik.

Konklúziók

■ Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a Maros megyei középiskolásokra milyen digitális megosztottság jellemző, és ez hogyan függ össze szociokulturális helyzetükkel.

Az bizonyos, hogy a diákok mind az új információs és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés, mind a használat tekintetében a romániai átlaglakossághoz képest előnyösebb helyzetben vannak, azonban nem homogén csoportról van szó. Az új infokommunikációs technológiákkal való kapcsolat, a hozzáférés, a használat intenzitása és milyensége alapján a fiatalok belső rétegzettsége a jellemző. Fontos megjegyezni, hogy a célcsoportunkban nem volt olyan diák, aki egyáltalán nem fér hozzá az internethez, sem olyan, aki használhatná az internetet, de igény hiányában mégsem teszi. A vizsgált célcsoport minden tagja internethasználó, de szignifikáns különbség mutatható ki a városi és vidéki iskolák diákjai között a számítógéppel való ellátottság és az internethez való hozzáférés tekintetében.

Hasonlóképpen a diákokat az elsődleges és másodlagos használati megosztottság is jellemzi. A használati megosztottság azt jelenti, hogy azok, akik hozzáférnek az új infokommunikációs technológiához, mit kezdenek vele, milyen mértékben tudják ezt a saját hasznukra fordítani. A használati megosztottságot több tényező is befolyásolja, ezek között említhetjük a lakhelyet (vidék-város különbségei), a nemet és a kompetenciákat, vagyis a digitális műveltséget. A digitális műveltség a maga során összefügg a gyerek apjának iskolai végzettségével és foglalkozásával.

A városi diákok több időt töltenek számítógépezéssel és internetezéssel, mint vidéki kollégáik, ami részben a hozzáférés egyenlőtlenségeiből vezethető le. Aki korlátozottan fér hozzá az internethez, annak kevesebb lehetősége van a digitális művelődésre, a jó minőségű használatához szükséges kompetenciák kifejlesztésére.

A használati különbségeket a nem is jelentősen befolyásolja. Összefüggés van a nem és a végzett internetes tevékenységek típusa között, hiszen a fiúk inkább játszanak és letöltenek, míg a lányok inkább kommunikálnak. Nem mutatható ki nemze-

tiségek szerinti különbség az internethasználati szokások tekintetében, sokkal nagyobb törésvonalat jelent a város-falu megosztottság.

Az internethasználati szokások alapján a diákok körében három csoportot különböztettünk meg: alapfelhasználók, mérsékelt és széles körű felhasználók. Az alapfelhasználók főleg vidéki származású diákok, többségükben lányok, akik átlagos számítógép-kezelői ismeretekkel rendelkeznek. A mérsékelt és széles körű felhasználók részben hasonlítanak egymáshoz, azonban a mérsékelt felhasználók inkább lányok, és az internetet tájékozódási és kapcsolattartási célokra, a széles körű felhasználók inkább fiúk, és az internetet mind tájékozódásra, letöltésre, játszásra, mind kapcsolattartási célokra használják.

A másodlagos digitális megosztottság a digitális műveltség és a használat minőségi különbségeiben domborodik ki, azonban a digitális egyenlőtlenségeknek ezt a szintjét nem állt módunkban alaposan ellenőrizni. A számítógépes szakértelem szubjektív megítélése alapján a diákok fele saját számítógép-kezelői tudását nagyon jónak vagy jónak minősíti, kevesebb mint fele átlagosnak, és a maradék 6-7 százalék gyengének. A számítógép-kezelői önbizalom is összefügg az apák iskolai végzettségével és foglalkozásával.

A hagyományos szociokulturális helyzet és a digitális megosztottság összefüggése tekintetében kimutatható az a tendencia, hogy minél előnyösebb a gyerek társadalmi származása, annál valószínűbb, hogy a széles körű vagy mérsékelt internetezőkhöz tartozik, illetve minél hátrányosabb a társadalmi származása, annál nagyobb az esélye, hogy az alapfelhasználók csoportjába kerüljön. Statisztikai módszerekkel és számításokkal is igazolható, hogy az apa magasabb iskolai végzettsége előnyösen befolyásolja a gyerek internethez való hozzáférést és a használat minőségét.

■ JEGYZETEK

1. Maros megyében nappali tagozatra 35 középiskolába iskoláztak be diákokat a 2007–2008-as tanévben, 14 elméleti líceumba, 21 iskolaközpontba. A középiskolák településenkénti megoszlása a következő: Marosvásárhelyen 17, a megye többi településén 18 középiskola.
2. Marosvásárhely középiskolái között létezik egy közvélekedésen alapuló rangsor, amely szerint a város legjobb magyar tannyelvű középiskolája a Bolyai Farkas Elméleti Líceum, míg a legjobb román tannyelvű középiskola a Papiu Ilarian Nemzeti Kollégium.

■ IRODALOM

- BOP: Perceptii despre mass-media. 2006. <http://www.soros.ro/ro/publicatii.php?pag=4>. Letöltve: 2009. 09. 20.
- Diffúzió: A diffúzió projekt. 2009. <http://www.diffuzio.hu/projekt>. Letöltve: 2009. 02. 20.
- Alexander Van Deursen – Jan Van Dijk: Using the internet. Skill related problems in users' online behavior. *Interacting with Computers* 2009. 21. 392–402.
- Paul DiMaggio – Hargittai Eszter: From the Digital Divide to Digital Inequality. *Studying Internet Use as Penetration Increases. Working Paper Series* 2001. 15. Summer.
- Hargittai Eszter: The Second Level of the Digital Divide. *First Monday* 7. 4. 2002. <http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/942/864>. Letöltve: 2010. 04. 22.
- U. Hasebrink – S. Livingstone – L. Haddon – K. Ólafsson: Comparing children's online opportunities and risks across Europe. *Cross-national comparisons for EU Kids Online*. 2009. <http://www.lse.ac.uk/collections/EUKidsOnline/Reports/D3.2.secondedition.pdf>. Letöltve: 2010. 04. 22.
- Helyzetjelentés: Helyzetjelentés 2008. www.csatlakoztunk.ro/inc/download_item.php?id_item=243. Letöltve: 2008. 08. 06.
- ITTK: Az ITTK műhelyei. *Digitális megosztottság kutatóműhely* 2009. http://www.itk.hu/web/digitalis_megosztottsag.html. Letöltve: 2009. 02. 20.
- Kocsis János Balázs – Janky Béla: Technika és innováció szociológiája. In: S. Nagy Katalin (szerk.): *Szociológia*. Typotex, Bp., 2006.
- Molnár Szilárd: A digitális megosztottság értelmezési kerete. *Információs Társadalom* 2002. 4. 82–101.
- P. Norris: *Digital Divide, Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*. Cambridge University Press, 2001.
- Everett M. Rogers: *Diffusion of Innovations*. 3rd edition. 1995. Free Press, New York.
- Donald Treiman: Iparosodás és társadalmi rétegződés. In: Róbert Péter (szerk.): *Társadalmi mobilitás: hagyományos és új megközelítések*. Új Mandátum, Bp., 1998.
- J. Van Dijk: Users like you? Theorizing agency in user-generated content. *Media, Culture and Society* 2009. 31. 1. 41–58.
- WIS: World Internet Statistics. <http://www.internetworldstats.com/>. Letöltve: 2010. 04. 22.